

Dr. FODOR LÁSZLÓ

A VALLÁSOS NEVELÉSRŐL

Minden jel arra utal, hogy iskoláinkban megvalósított magas szintű tudományos oktatás semmiképpen nem zárja ki (nem zárhatja ki) azt a vallásos nevelést, mely fölülelemelkedik a tapasztalati és tudományos ismereteken, s melynek középpontjában a vallásos hit, mint hangsúlyozott érzelmekkel dúsított (érzületes) meggyőződés található. A történeti visszatekintés azt mutatja, hogy a vallás, mint az emberi hit külső megnyilvánulása, valamilyen formában mindig jelen volt a pedagógiai rendszerekben, sok esetben azok központi vetületét képezve. Még a diktatúrára alapozó kommunisztikus rendszer ateista iskolája sem volt mentes, illetve nem tudott hermetikusan elzárkózni a vallás behatásaitól, hiszen a materialista érvindítékok sehogyan sem tudták felvenni a harcot a természetfölötti motívumokkal. Azok a próbálkozások, amelyek a vallást ki akarták rekeszteni az iskolák életéből, részint abból a meg gondoláshól, hogy az nem nyújt egy eléggé racionális, kellő mértékben intellektualisztikus és tudományos magyarázatot a valóságra vonatkozóan (és itt rögtön felvetődik a kérdés, hogy vajon melyik tudományos diszciplína vagy filozófia képes erre), részint arra az elvre hivatkozva, hogy a vallás az mindenkinek személyes problémája, nemcsak naivaknak bizonyultak, hanem károsoknak is, mert hiszen a megismerés folyamata nem ér el kellő hatékonyságot, ha abban a hit nem jelentkezik mint sajátos (és megkerülhetetlen) mozzanat. Az iskola világi jellege nem jelentheti tehát a vallásosság visszautasítását, pláne akkor, ha a gondolkodás, illetőleg a világ- és életfelfogás, valamint a lelkiismeret szabadságát tekinti a legfőbb értéknek.

A vallást a neveléssel összekötő szál abban tapintható ki, hogy a vallásos hit mindig az egyén ama erkölcsösségét szolgálta, amely nyilvánvaló módon az általános nevelési tevékenység egyik alapvető célkitűzését képezte.

Köztudott, hogy a vallásos hit, mint sajátos pszichológiai jelenség, azoknak a képzeteknek, gondolatoknak, fogalmaknak, érzelmeknek, beállítódásoknak, meggyőzéseknek, tetteknek, felfogásoknak az összessége, melyek Istenre, mint örökéletű erkölcsi tökélyre vonatkoznak. A vallásos nevelés voltaképpen az Isten, mint mindennek teremtője és ura, iránti tiszteletre való ráhangolás, Istennel szembeni szeretet, csodálat és áhítat alakítása. A nevelés folyamatában a gyermek Istenhez való közeledése részint a gondolkodás, részint az érzelem, részint pedig az akarat ösztönzésének alapján valósulhat meg. A vallásos nevelés, minden más fejlesztési dimenziótól eltérően, integráló ereje révén átfogja a növendék szenzoriális, intellektuális, morális és akaratil vetületeit, egész szellemi életét, családi, iskolai, közösségi és tág társadalmi ténykedéseinek összességét. Ebben az értelemben kiemelkedik a vallás azon képessége, hogy a fejlődő egyén globális világszemléletét, illetve holisztikus jellegű életfelfogását határozza meg, azaz egy olyan átfogó komplex egyéni

ítéletrendszer hozzon létre, amely a létezés általános tényére és alapvető jegyeire vonatkozik. Ismeretes továbbá az is, hogy a vallás olyan eszköz az ember életvitelében, amely segít a problémák és mindennemű nehézségek leküzdésében, amely lelki erőt ad a bajok és gondok elviseléséhez, az ember életében szinte kikerülhetetlenül megmutatkozó sérelmek és igazságtalanságok feldolgozásához. Egyes szerzők egyenesen homeopátiás mechanizmust látnak a vallásban, amennyiben az abban segíti az embereket, hogy lelki egészségüket és egyensúlyukat megőrizték. Ehhez az is hozzájárul, hogy a vallás megvigasztal, megnyugtat, megerősít, megbékít (még a halál gondolatával is), elviselhetővé teszi a krízisek, csalódások, konfliktusok, feszültségek, félelmek vagy szorongások nehézségeit, de ugyanakkor a helyes cselekvés és viselkedés tekintetében ösztönöz, inspirál, energizál és szabályoz. Továbbá, közvetlen életviteli módokat s a mindennapi tényeket meghaladó reménykeltő távlatokat szab meg, értelmet biztosítva az életnek. Az alapvető szakrális és spirituális jellegű vallási értékek interiorizációja erősíti az egyén belső lelki életét, ami többek között azzal a következménnyel jár, hogy az élet roppant sokfajta megpróbáltatásainak ily módon sikeresen tud eleget tenni. Köztudott, hogy az ember nemcsak a racionalitás, hanem az affektivitás síkján is viszonyul a valósághoz, nemcsak intellektualisztikusan, hanem emocionálisan is reagál a különböző, többé-kevésbé egyértelmű jelenségekre, nemcsak értelmére támaszkodik, hanem érzéseire, képzeteire vagy fantáziájára. Az ember nemcsak a közvetlen konkrétummal lép kapcsolatba, hanem a transzcendens, az abszolút, a misztériumba burkolózott, számára megmagyarázhatatlan dolgokkal is. Mindezen területeken a vallás nagymértékben az egyén segítségére van. Az embernek tehát azért van szüksége a vallásra, a hitre, illetve a szakrális értékek birtokbavételére, mert csak azok alapján válik képessé a valóság jelenségeinek, történéseinek és folyamatainak megértésére és értelmezésére, valamint a szociális viselkedés morális mederben történő önszabályozására. A világ (roppant változatos jelenségeinek rendszere) csakis a szakrális alapján nyer egy bizonyos jelentést az ember számára. A vallásos nevelés pedig nem egyéb, mint a szakrális dolgoknak a fejlődő egyén (az ember) irányában történő feldolgozása, a szakrális dolgokhoz való megfelelő viszonyulásmódok kialakítása, végül pedig azok belső érzelmi-motivációs struktúrákká válásának elősegítése. E komplex folyamatnak elfogadható körülmények között történő lezajlása kedvezően hat ki az iskola központi feladatának érvényesítésére, és pedig az általános valóság jelenségeinek, történéseinek vagy folyamatainak elmélyültebb, az összefüggésekig haladó megértésére s ennek alapján a magatartás optimalizációjára.

Napjaink iskolájának a reformtörekvések vonulatában ki kellene dolgoznia a vallásos nevelés a megszokott tanítási-tanulási történésekbe való minél kedvezőbb integrációjának pedagógiai követelményeit és feltételeit, a vallásos nevelés az iskolában alkalmazható alapvető eszközeinek rendszerét és annak hatékony felhasználási kritériumait. Mivel az iskolakultúra (s mondhatni az egész művelődés) kezdete és fejlődése szinte minden népnél a vallással hozható összefüggésbe, s amennyiben majdnem minden nép életében, illetve kialakulásában és fejlődésében a vallás meglehetősen jelentős szerepet

játszott, az intézményes oktatás (hármennyire is magánügy a hit és a világnézet, vagy hármennyire is alkotmányos jog a lelkiismereti szabadság) ma sem tekinthet el attól, hogy megcélozza annak a jelentős erőforrásnak, illetve annak az alapvető emberi értéknek a megalapozását és alakítását, mely az ember(iség) életének legmagasabb eszményét testesíti meg. A felnövekvő gyermek alapvető jogát lehet abban észrevenni, hogy az iskola számára olyan oktatást és nevelést nyújtson, amely előtérbe hozza az ember életében oly fontos szerepet játszó vallásos értékeket is.

A vallás segítségével a gyermek kapcsolatba kerülhet a transzcendens tökéletesség zónáival (s a pszichológiai kutatások adataiból merítettük azt a felismerést, hogy az ember a transzcendens irányában egyértelműen nyitott lény, sőt azt is, hogy e nyitottság mind az egyéni, mind pedig a társadalmi fejlődés mentén folyamatosan fokozódik), s azokkal az elsődleges, örök és univerzális princípiumokkal, melyek megvilágítják számára a világ és az élet egy bizonyos értelmét, s amelyek hiányában az egyén teljesen elidegenedhet és eltávolódhat (s azt gondolhatja, hogy a szociális konvenciók és az erkölcsi normák vagy törvények nem neki szólnak, elveszítve támpontjait azt hiheti, hogy neki minden meg van engedve, mindent megtehet és bármilyen feladatát elhanyagolhatja, hogy mindig úgy viselkedhet, ahogyan akar), s melyek hajlandóságot hozhatnak létre benne nemcsak az élet lényeges és elmélyült értékeinek észlelésére, az értelemmel beláthatatlan valóság megközelítésére, hanem alapos, szociálisan elfogadható cselekvés végrehajtására vagy bonyolult feladatok eredményes megoldására is.

A vallásos nevelés jelentősége voltaképpen abban áll, hogy az iskolai diszciplínák nagy többsége által közvetített egyszerű faktuális ismereteknél jóval többet nyújt az egyén számára, hiszen a vallásos értékek rendszere olyan szervező és rendszerező elv, mely megnyitja az élet alapvető kérdéseire vonatkozó, átfogó megoldásokhoz vezető utat. Az általános nevelésfilozófia vagy az a pedagógiai koncepció, amely kizárólag a szenzoriális tapasztalatokra, konkrét adatokra, tényekre, ismeretekre, számokra stb, azaz az empiriáira épül, nem képes az integrált tudás megalapozására, a szellemi műveltség egységességének biztosítására. Az iskola túlzott empirizmusán és racionalizmusán, intellektuális síkjának, egyeduralmán jelentős mértékben enyhít a vallásoktatás, mert bevezeti a növendéket a nagy horderejű misztériumokba, a szakrális értékek világába, az érzelmek, élmények és érzések körébe, a legkülönbözőbb, az emberi életet jobbitó, felemelő jellegű lelkiállapotok megélésébe. Úgy tűnik, hogy az, ami az ember belső pszichikus életét képes fejleszteni, gazdaggá tenni és megerősíteni, az nem lehet más, mint a vallásos hit. Azt lehet mondani, hogy az egész emberi szellemi élet kiépülése tulajdonképpen a hit alapján zajlik. Ha a nevelés végső soron nem egyéb mint célirányos elmélyült szellemiségalkotás, illetve funkcionális lelkiélet-építés, akkor természetesnek látszik a vallásos hit iskolai modellezésének szükségessége is.

Megítélésünk szerint nagyon időszerű kérdésként jelentkezik e századvégi korban, s annak sajátos feltételei között a vallásos nevelés céljának elmélyült, pedagógiai, pszichológiai és teológiai alapokon történő tisztázása, annak a tartópillérszerű megállapításnak az alapján, mely szerint a vallásos nevelés tulaj-

donképpen a vallásosság fejlesztése és művelése az egyénben (ismeretes, hogy minden keresztény nevelés célja az Istennel való összefonódás, melyhez az állandó erkölcsi megtisztulás és növekedés, valamint a jellem nevelése szükséges). S amennyiben a vallásosság, mint egy végső, örök és abszolút princípiumra vonatkozó meggyőződésből fakadó sajátos lelkiállapot, lényegi jellege nem egyéb, mint a hit jelensége, az iskolai vallásos nevelés finalitását a hitalakításban lehet körülhatárolni. E folyamat eredményeként alakul ki a vallásosság, vagyis az egyén arra vonatkozó meggyőződése, hogy az egész univerzumot egy hatalmas horderejű, abszolút és elévülhetetlen erő uralja, ami nem egyéb, mint maga az Isten. Ily módon kerül a vallásos nevelés célkitűzéseinek sorába azoknak a tiszteletérzéseknél és áhítat-érzelmeknek az alakítása, melyek erre a végső transzcendens fórumra irányulnak. A vallásos nevelés így megfogalmazott céljának megközelítése nyilván már a korai családi kötetekben elkezdődik, akkor, amikor - ahogyan azt találóan FRIEDRICH FRÖBEL (1782-1852), a világhírű német pedagógus is megjegyezte - a kisgyermek és az anya egymásra néz, illetve egymásra mosolyog, s ezzel egymásba kötődik (mert a vallásos hit mindig személyes érzéseken, élményeken és érzelmeken alapuló kötődésben jut kifejezésre), s az iskolában magasabb szinteken kellene folytatódjon. Mindezek vonatkozásában szükség van arra is, hogy a pedagógia és a teológia közötti kapcsolatok újra kiépüljenek és felerősödjenek, s közöttük olyan szerves egység alkotódjon meg, amely a régebbi időkre igencsak jellemző volt.

Ami a vallásos nevelés módszertani kérdését illeti, nyilvánvalónak tekinthetjük, hogy itt olyan specifikus metodológiai és stratégiai eljárásokra van szükség, melyek egyrészt megfelelnek a gyermekek életkori lelki sajátosságainak, másrészt alkalmasak a sajátos vallási tartalmak átszármasztására és a jellegzetes érzelmi képződmények alakítására. A tapasztalat azt bizonyította, hogy a vallásos ismereteket és hittételeket, az azoknak megfelelő magatartást, valamint a teljes mértékű vallási értékrendet a leghatékonyabban narratív módozatokban, főleg az érzelmi receptivitásra és az élménykeltésre alapozva, mindennemű kényszerítő eljárásokat félretéve lehet kifejleszteni. A vallásos nevelés kivitelezését egyfelől direkt módozatban, a vallásos fenomenológia, a szentírásokban foglalt hitbéli igazságok elméleti elsajátításának serkentésével, másfelől közvetett úton, az erkölcsi szabályokra, normákra és törvényekre tekintő jellembeli és akarati vonások művelésével lehet a legeredményesebben megoldani. Látható, hogy akárcsak a nevelés más dimenziói, a vallásos nevelés és részint informatív funkciót tölt be, hiszen a növendékeket felvértezi egy sajátos (teológiai, vallástörténeti, vallásfilozófiai stb) ismeretkészlettel, részint pedig formatív célokat követ, ugyanis normák és szabályok tanulók általi asszimilációját és interiorizációját, azok viselkedési formákban történő megtárgyalását optimalizálja. Mindkét irányban eredményesen alkalmazhatók az olyan nevelési eszközök, mint amilyen az ima (mint a lélek tisztulásának eszköze és mint áhítatos vágyódás a legfőbb lény és eszmény iránt), az önvizsgálódás, istentiszteleteken, templomi történéseken és különböző szertartásokon való részvétel, a Biblia tanulmányozása vagy az elmélkedés.

Amennyiben a vallás minden népnél jelen van, arra következtethetünk, hogy az az emberi lélek természetes velejárója, a szellemi élet jellegzetes ténye, illetve általános, egyetemes és örök szükségessége, így tehát az intézményes nevelés révén is segíteni kell annak kialakulását. megítélésünk szerint a vallás mindenképpen beletartozik, illetve bennefoglaltatik akár a nemzeti, akár az univerzális kulturális értékeknek abban az állományában, amelyet az iskolai nevelésnek át kellene adnia a felnövekedő nemzedékeknek. Az iskola idevágó szerepét azért lehet fontosnak megítélni, mert sok esetben a szociális környezet és a társadalmi élet nem tartalmazza kellő mértékben a vallásos szellemiség fejlődését meghatározó alapvető tényezőket, nem biztosítja a vallásosság alakulásának legmegfelelőbb feltételeit. Napjainkban is természetesnek vehetjük, hogy a társadalom fennmaradásához és továbbfejlődéséhez morálisan fejlett emberekre van szükség. Ennek az elvárásnak a legsikeresebben a vallásos nevelés tud eleget tenni. Ezt a vallásos nevelést azonban az iskolának is nagyobb mértékben kellene gyakorolnia. A történelmi visszatekintés is azt bizonyítja, hogy a kisebb-nagyobb közösségek, nemzetiségek vagy nemzetek fennmaradásának egyik fontos biztosítója éppen az a vallásos szellemiség volt, melynek kibontakozásához bizonyos mértékben az intézményes oktatás is hozzájárult.

Végezetül, az intézményes iskolai vallásos nevelés kérdéskörének mentén, illetőleg annak szükségességére vonatkozóan azt is megállapíthatjuk, hogy a teológiai megközelítést, természetszerűleg a vallást sehogy sem lehet elválasztani a dolgok, jelenségek vagy folyamatok jellegzetes didaktikai tevékenységek által indítványozott megértésétől, a sajátosan emberi megismerés folyamatától, a gondolkodástól, beszédétől, képzelettől vagy emocionalitástól, semmiképpen nem lehet kiragadni a szűkebb kognitív vagy a tágabb értelemben vett pszichikus élet működéséből. Az iskola idevágó szerepének tekintetében igencsak megszívlelendő Szent Ágoston reflexiója: Ha nincs hitetek, nem fogjátok megérteni a dolgokat. Tehát a vallásos hit, mint a transzcendens világgal való kapcsolat elsőrendű forrása, mind az iskolai élet által támogatott általános emberi kognitív tevékenység síkján, mind az egyéni önmegismerés mentén elengedhetetlenül szükséges előfeltételt képez.

Számos felismerés igazolja, hogy a nevelés és a vallás között erőteljes komplementáris jellegű kapcsolat, szoros összefüggés létezik, hisz mindkettő kulturális jelenséggként jelentkezik, és sok esetben azonos, általános értelemben vett kulturizáló célokat követő gyakorlatként csapódik ki a társadalmi élet terén. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy ha az embernek szükséges van a nevelésre, akkor a nevelésnek egyértelműen szüksége van a hitre, hisz az nagymértékben elősegíti, orientálja és szabályozza a változatos pedagógiai tevékenység sikeres lezajlását. Vitathatatlanak látszik, hogy a vallásos értékek asszimilációja alapján nagyobb esély teremődik a kor szellemének megfelelő, mind a lelki folyamatok, mind pedig a magatartási formák szempontjából szervesen integrálódott, funkcionális műveltségi dimenzióval rendelkező, magas szinten szocializálódott és morálisan érett emberi személyiség kialakulására. Ezek szerint megállapíthatjuk, hogy a pedagógiának mindenképpen szüksége van a teológiára, az iskolai pedagógiai folyamatnak pedig a vallási értékek jelenlétére, mert hiszen végső soron az embernek is szüksége van Istenre.

TÖRTÉNELMI PÁRHUZAMOK

A történelmi sorsfordulóknak megvannak a maguk vetületei, vonatkozásai, mint politikai, kulturális, gazdasági stb. Ezek tanulmányozása, ismerete egy kisebbségi sorban élő népcsoport esetében talán még fontosabb, mint az államalkotó többség esetében. A múlt ismerete mindig tanulságokkal szolgálhat mind a jelen kiértékelésénél, mind a jövőre vonatkozó döntések, irányelvek kidolgozásánál. Vagyis a múlt tapasztalatainak ismerete nélkül nem képzelhető el sem a jelenre vonatkozó helyzetfelmérés, sem egy reális jövőkép kialakítása. A romániai magyar népcsoport (kisebbség) esetében ez talán még fokozottabb mértékben érvényes.

Itt e népcsoport fejlődésének, sorsa alakulásának csak egyes gazdasági vonatkozásaira és azon belül is a szövetkezeti mozgalmának egyes kiemelkedő egyéniségei példamutató, jelentős tevékenységére szeretnénk kitérni. Tevékenységük nemcsak példakép, de sok tekintetben útmutatás is, eligazítással szolgálhat a jövőre nézve.

E kérdéskörben olyan példákra hivatkozhatunk, melyeket a világ bármely nemzete büszkén vállalna. A világ szövetkezeti mozgalma történetének kiemelkedő személyiségei közé sorolhatók és méltán. Sajnos, az a helyzet, hogy még a hazai magyar közvéleményben is nevük és szerepük kevésbé ismert.

Ez a rövid tanulmány űrt akar pótolni, betölteni. Talán éppen ezért tartuk be a történelmi sorrendet és kezdjük Bölöni Farkas Sándorral. Ő 1825-ben megalapította a Kolozsvári Gondoskodó Társaságot. E társaságot alapszabálya, s működési elvei és szabályai alapján teljes joggal lehet takaré- és hitelszövetkezetnek tekinteni.

Természetesen az akkori erdélyi gazdasági-társadalmi viszonyok döntő befolyással bírtak ezirányú érdeklődési körének kialakulására. Az akkori Erdély társadalmi viszonyainak meghatározója a már önmagát túlélte, archaikussá vált, történelmileg meghaladott feudalizmus volt. Ez a helyzet érződött a társadalmi élet és felépítés minden terén. Ez alól nem volt kivétel még a városon élők és az állami adminisztrációban dolgozók helyzete, élete sem. Ez a réteg a kisjövedelműek közé tartozott, és bizonyos kategóriák állandó pénzzavarral küzdöttek. Nap mint nap felmerült a kölcsönfelvétel szükséglete. De a hitelnek, hitelleletnek csak egy formája létezett, az uzsorások rétege, és tőlük csak uzsorakamatra lehetett hitelhez jutni. Az uzsorakamat több száz százalékos szinten mozgott, ami a kölcsönző számára katasztrofális következményekkel járt, egyet jelentett a teljes anyagi-pénzügyi romlással, sokszor még az utódok sorsát is meghatározta.

Nagyban hozzájárult ehhez a helyzethez az a körülmény is, hogy nem létezett a fejlett ipari termelésnek a csírája sem, a kisipar (kézműipar) uralta a